

Eugeniu Coșeriu (2023): *Principalele probleme ale limbii române*, ediție îngrijită de Cristina Bleorțu, Cristinel Munteanu și Johannes Kabatek, Editura Academiei Române, București, 76 p., ISBN 9789732738450.

Eugeniu Coșeriu (2023): *Main Problems of the Romanian Language*, edited by Cristina Bleorțu, Cristinel Munteanu and Johannes Kabatek, Editura Academiei Române, București, 2023, 76 p., ISBN 9789732738450.

Miezul volumului de față îl constituie transcrierea și editarea în scris a ultimului curs universitar dedicat de celebrul lingvist Eugeniu Coșeriu (1921-2002) limbii române, mai precis – după cum anunță și titlul volumului – *Principalelor probleme ale limbii române*, tratând unele chestiuni majore legate de „limba română istorică” (cum ar zice același Coșeriu, cf. «„Limbă istorică” și „dialect”», *Fonetica și dialectologie*, XII, 1993, p. 55-68, pentru o poziționare teoretică generală, și – printre altele – *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 112-114, cu privire în special la limba română), adică de cele patru dialecte ale sale, precum și originea limbii române și relația acesteia cu celelalte limbi romanice, influența substratului și a superstratului, cu precădere slav, dar și grec, maghiar și turc.

Completează și îmbogățesc volumul: o scurtă *Notă asupra ediției*, semnată de Cristina Bleorțu (p. 5), care descrie procesul de transcriere și de editare a volumului; o *Prefață*, semnată de Johannes Kabatek (p. 7-11), care parcurge în linii mari circumstanțele pensionării lui Coșeriu și ale ultimului curs pe care acesta l-a dedicat limbii române, transcris și editat în volumul de față, precum și ale reîntoarcerii sale la teme legate de limba română, după perioada tinereții (de până la teza de licență din Italia *L'evoluzione delle idee estetiche in Romania*, 1949), survenită – conform cercetătorului – cu precădere după invitația primită din partea lui Iorgu Iordan și Al. Rosetti, respectiv Președintele și Secretarul General al Comitetului de organizare, la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Filologie și Lingvistică Romanică, desfășurat la București în 1968; o *Postfață* de Cristinel Munteanu (p. 67-72), în care autorul – reluând idei exprimate anterior într-un alt studiu, menționat la locul cuvenit – subliniază influența decisivă pe care ar fi avut-o asupra teoriilor și pozițiilor lingvistice coșeriene

familiaritatea profundă cu poezia lui Ion Barbu și experiența analitică reprezentată de studiul de tinerețe «La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue „imparate”», *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*, I (1949), 2, p. 47-53. Volumul este completat de un *Indice de nume* (p. 73-74).

Textul cursului, ținut la Universitatea din Tübingen în primul semestru al anului universitar 1990-1991, și anume între 22 octombrie 1990 și 11 februarie 1991, este cuprins între paginile 13 și 66 și este împărțit în 13 capitole, fiecare conținând transcrierea a câte unui curs.

* * *

Cursul/capitolul I este o introducere generală în problema latinității limbii române, care s-a dezvoltat în izolare față de continuum-ul latinității-romanității occidentale, și discută consecințele absenței unei influențe semnificative a latinei culte asupra românei înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, precum și a „relatinizării” directe și indirecte a românei în epoca modernă, prin intermediul atât al latinei și al limbilor romanice, cât și al unor limbi neromanice, precum germana.

Capitolele II și III sunt dedicate discutării problemei originii, interpretate ca problema „patriei primitive” sau a „leagănelui limbii române” (p. 19). Capitolul II conturează cadrul discuției despre chestiunea „continuității”, abordând problema originii limbii și a poporului român – la nord sau la sud de Dunăre sau pe ambele maluri ale fluviului? – și discutând apariția și substratul politic ale teoriei imigraționiste, care susține că originea românilor nord-dunăreni s-ar afla la sud de Dunăre. Capitolul III continuă expunerea aducând în discuție și alte probleme mult dezbătute, cum ar fi elementele comune cu limba albaneză, presupusa absență a împrumuturilor germanice vechi, interpretarea surselor și a datelor oferite de arheologie. În continuarea celor discutate în cursurile anterioare, în capitolul IV savantul se concentrează asupra problemei dialectelor limbii române, adică asupra problemei originii acestora și a relației între ele, corelând-o cu problema continuității/discontinuității poporului român în Dacia sau, mai general, în spațiul carpato-dunărean. În acest sens, Coșeriu punctează trei probleme fundamentale și anume: dacă dialectele românei sunt rezultatul unei/unor „separări” progresive de la un trunchi comun (cu alte cuvinte, dacă în teritoriile în care le întâlnim în epoca istorică sunt rezultatul unor migrații sau sunt „autohtone”) și, dacă s-au separat, când și de la ce (de la o „română comună” sau de la dacoromână?) (p. 28).

Capitolul V este dedicat examinării altor probleme legate de „continuitate” și, în speță, problema menținerii unei culturi scrise și conservarea conștiinței originilor latine – adică a „ideii de latinitate” – în „comunitatea străromână” (p. 31), de vreme ce capitolul VI introduce discuția despre particularitățile substratului și – în special – ale superstratului limbii române în contextul limbilor romanice, subiect ce va domina capitolele următoare.

Toate capitolele restante sunt, în fapt, dedicate discuției diferitelor forme de superstrat care au acționat asupra limbii române. Cea mai mare parte o ocupă discutarea influenței slave: 6 cursuri (cap. VII-XII) sunt dedicate în întregime discutării chestiunii influenței slave asupra limbii române, influențele greacă, maghiară și turcă fiind tratate împreună în ultimul curs (cap. XIII). Și în acest caz, Coșeriu pornește de la trei întrebări deschise: (1) *când* putem plasa acțiunea superstratului slav asupra limbii române, (2) *care* „slav” anume constituie, de fapt, acest superstrat și, în cele din urmă, (3) *cât de mult* a acționat acesta asupra românei (p. 39). După ce a trecut pe scurt în revistă diferitele teorii referitoare la primele două puncte, lingvistul analizează în detaliu diferite propuneri de influență slavă în diversele compartimente ale limbii române, de la fonetică/fonologie la morfosintaxă, până la lexic și semantică.

În ceea ce privește fonetica și fonologia, Coșeriu discută mai ales teoria lui Emil Petrovici, ilustrată în special în broșura *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumanische Lautsystem* (s-Gravenhage, Mouton & Co, 1957) (cap. VIII), iar pentru sintaxă aduce în discuție în special problema reflexivului, pornind de la propunerile lui Petar Skok din «Einige Worterklärungen. II», *Archiv für slavische Philologie*, XXXVII (1918), 1920, p. 81-92 (cap. IX), și continuând cu examinarea posibilelor influențe slave prezentate de Al. Rosetti în *Istoria limbii române: anumite utilizări ale reflexivului, existența genului neutru și a unui posibil „gen personal”, conservarea cazurilor și construirea numeralelor de la 11 la 19, precum și utilizarea prepoziției de între numeral și numărat de la 20 în sus* (cap. X-XII), încheind cu o critică generală a volumului lui Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română* (Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958), definită ca „un dezastru nu numai din punct de vedere lingvistic, ci și politic sau cultural” (p. 60). Concluziile savantului la sfârșitul acestei treceri în revistă este că multe elemente din limba română atribuite influenței slave nu au legătură directă cu fenomenele slave de care au fost apropiate (genul neutru, așa-numitul „gen personal”,

conservarea cazurilor) sau/și au mai degrabă altă origine, romanică (reflexivul, folosirea lui *de* după anumite numerale) sau de substrat (numeralul de tip „1 peste 10”), și – în general – că influența slavă, care nu trebuie exagerată, dar nici negată în totalitate, este prezentă și foarte importantă mai ales în lexic.

Ultimul curs-capitol (XIII) trece rapid în revistă influența greacă, maghiară și turcă.

* * *

Așa cum ilustrează foarte clar și titlul ales de Coșeriu însuși pentru cursul său, cartea în care se publică astăzi conținutul acelui curs este una de *probleme*, sau, mai bine zis, de *problematizări*, mai mult decât de *soluții*. Deși, din când în când, Coșeriu îi oferă ascultătorului/cititorului, din vasta sa cunoaștere lingvistică, câte o soluție punctuală (ex. originea sensului de „mulțime de oameni” a lat. *lumen* „lumină” > rom. *lume* din gr. *to phôs*, sau etimologia verbului *a socoti* din lat. *succūtēre*, p. 55-56), savantul e aici mai interesat de orizontul larg, de construirea unei perspective de ansamblu, decât de discutarea unor detalii mărunte (Coșeriu însuși contribuind la lămurirea multora dintre acestea prin studiile sale).

Natura operei, născută ca o expunere orală, care în parte se creează în timpul desfășurării înseși, privilegiază menționarea erudită și trimiterea generală, mai degrabă decât recurgerea la citate punctuale din surse, specifice studiului scris, elaborat la masa de lucru. Din oralitatea originară, de altfel, textul editat păstrează intenționat – căutând să restituie cu fidelitate „vocea inconfundabilă” a savantului, după cum spune C. Bleorțu în *Nota* sa (p. 5) – și ritmurile caracteristice, repetițiile și revenirile, divagațiile și deviațiile docte, precum și simplificările și aproximațiile, pe cât de inevitabile, pe atât de necesare în discursul oral. O ediție, prin urmare, de o mare complexitate și „tehnică”, care a presupus adaptarea libertăților oralității la restricțiile scrisului, precum și reproducerea după varianta orală a numeroase citate în diferite limbi.

Pornind de la o observație a lingvistului Valentin Kiparsky, care – povestește Coșeriu – susținea că limba română este cea mai interesantă din Europa, și interpretând conceptul de „interesant” în sensul de „problematic” dintr-o perspectivă istorică, savantul face o trecere în revistă foarte personală a celor mai discutate și încărcate politic teme ale istoriografiei și lingvisticii românești dintotdeauna, și anume, pe de-o parte, originea și continuitatea limbii și a poporului român și, pe de altă parte, ponderea influenței slave în formarea acestora. În siajul tradiției care începe realmente cu Școala ardeleană și ajunge practic până în prezent, Coșeriu definește problema istorică a originii limbii și a

poporului român ca „problema de bază a românei”, afirmând că „fiecare istorie a limbii române este în același timp istoria poporului român, iar, dimpotrivă, istoria poporului român este dintotdeauna și o istorie lingvistică, una a limbii române” (p. 19), și subliniind în repetate rânduri implicațiile politice considerabile ale problemelor tratate.

Observând că, deși relativ bine studiată în context romanic, româna rămâne încă o limbă „plină de enigme, de probleme nerezolvate” (p. 1), Coșeriu deduce această „problematicitate” istorică a limbii române – și, în conformitate cu cele menționate mai sus, a românilor – esențialmente din două fapte, și anume că româna (1) s-a dezvoltat izolat, în afara teritoriului latin-romanice continuu, și (2) că apare în istorie relativ târziu (p. 19). Atunci când româna își face apariția în istorie, o găsim deja la nord și la sud de Dunăre, împărțită în patru dialecte. Sărăcia documentară despre români și limba lor din antichitatea târzie și până în Evul mediu înaintat a născut o serie de întrebări legate de istoria și originea dialectelor românești și, în special, de problema autohtoniei acestora în teritoriile în care sunt atestate istoric.

În felul acesta își construiește Coșeriu expunerea, care se derulează prin discutarea fie a unor probleme generale, fie a unor chestiuni punctuale, sub forma unei arborescențe de întrebări și răspunsuri alternative. Autorul schițează contururile fiecărei „probleme” pornind de la întrebările majore formulate de lingviști și istorici cu privire la originea limbii române istorice, parcurgând apoi diferitele răspunsuri oferite acestora și consecințele fiecăruia, care ridică noi întrebări, ale căror răspunsuri sunt discutate de Coșeriu, și așa mai departe.

În mod similar – adică într-un mod anecdotic și sugestiv, mai degrabă decât sistematic și exhaustiv – în abordarea sa savantul se oprește, acolo unde este pertinent, și asupra unor probleme metodologice fundamentale. În mod nu atât de voalat polemic, spre exemplu, Coșeriu observă de mai multe ori că, pentru a aborda cu cunoștință de cauză chestiunea poziției limbii române în context romanice, este necesar să cunoști mai multe limbi romanice (și nu doar franceza modernă, precum – subliniază incisiv poliglotul Coșeriu – mulți lingviști români ai vremii sale) și că, pentru a putea aborda problema relațiilor dintre română și limbile slave, este esențial să cunoști în profunzime atât limba română și limbile romanice, cât și limbile slave.

* * *

Meritul volumului nu constă neapărat în a aduce noutăți faptice în rezolvarea problemelor pe care le tratează, cât mai degrabă în a oferi o sinteză originală și coerentă

a acestor probleme și un punct de referință pentru perspectiva lui Coșeriu asupra evenimentelor și proceselor istoric-lingvistice care au adus la conturarea limbii române ca limba romanică cu o fizionomie aparte și asupra relației acesteia atât cu moștenirea latino-romanică, cât și cu limbile învecinate. Ceea ce, în sine, nu este puțin lucru. În ansamblu, *Principalele probleme ale limbii române* de Eugeniu Coșeriu – care trebuie privit și ca pe un omagiu adus memoriei savantului și atașamentului său față de „cea dintâi limbă maternă” a sa (*Prefață*, p. 10) – oferă cititorului exact ceea ce promit titlul și numele autorului de pe copertă: o trecere în revistă generală, dar puternic personală, realizată de un mare erudit și lingvist, a principalelor probleme legate de originile și de perioada cea mai veche a istoriei limbii și a poporului român, care, de mai bine de un secol și jumătate, continuă să atragă atenția cercetătorilor asupra acestei limbi atât de fascinante și încă – cel puțin în parte – „pline de enigme”.

Roberto Merlo, Universitatea din Torino,

roberto.merlo@unito.it